

1 AGROVOEDINGSKETEN

BEMEFA (2017) Jaarverslag 2016, Brussel.

BFA (2018) Jaarverslag 2017, Brussel.

FEVIA (2017) Economische ontwikkeling van de Belgische voedingsindustrie. Economisch jaarverslag 2017, Brussel

Foodservice Alliance (2018) Foodservice consumer insights België 2018, Jaarmonitor Foodservice, Turnhout.

Guidea (2018) Persoonlijke mededeling.

Lambrechts G. (2017) Buitenlandse handel van agrarische producten: stand van zaken in 2016, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Nielsen (2017) Grocery Universe 2017, Brussel.

Samborski V. (2016) Buitenlandse handel van agrarische producten: stand van zaken 2015, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Statbel (2018) Huishoudbudgetenquête, <https://statbel.fgov.be/nl/themas/huishoudens/huishoudbudget>.

Statistiek Vlaanderen (2018) VRIND - Vlaamse Regionale Indicatoren 2018, Brussel.

VLAM (2017) Aankoopcriteria verse voeding, iVOX in opdracht van VLAM.

VLAM (2017) Aankoopkanalen verse voeding, GfK Panel Services in opdracht van VLAM.

VLAM (2017) Voedingsaankopen voor thuisverbruik, GfK Panel Services in opdracht van VLAM.

2 LAND- EN TUINBOUW

AgriRecover vzw (2018) persoonlijke communicatie.

Assemblée des Régions Européennes Fruitières, Légumières, Horticoles (ARFLH) (2017) Le livre blanc de l'OCM fruits et légumes, Bordeaux.

AVBS (2018) Sierteeltbarometer: <https://www.avbs.be/kenniscentrum/onderwerpen/sierteeltbarometer>.

BelVetsAC (2018) National consumption report 2017.

Bernaert N., Van Droogenbroeck B. & Roels K. (2018) Monitoring van voedselreststromen en voedselverliezen in de Vlaamse tuinbouw, ILVO Mededeling 239, ILVO, Merelbeke.

Boerenbond (studiedienst) (2009) SWOT van de Vlaamse land- en tuinbouw, Leuven.

Boerenbond (studiedienst) (2014) Melken in 2020, Leuven.

Brouwers J., De Geest C., Devriendt S., Peeters B., Struyf I., Vancraeynest L., Vander Putten E., Vandevenne F., Van Hooste H. & Van Steertegem M. (2017) Systeembalans 2017: Milieu-uitdagingen voor het energie-, mobiliteits- en voedingssysteem in Vlaanderen, Aalst, Milieurapport Vlaanderen, Vlaamse Milieumaatschappij.

Brouwers J., Peeters B., Van Steertegem M., van Lipzig N., Wouters H., Beullens J., Demuzere M., Willems P., De Ridder K., Maiheu B., De Troch R., Termonia P., Vansteenkiste Th., Craninx M., Maetens W., Defloor W. & Cauwenberghs K. (2015) MIRA Klimaatrapport 2015, over waargenomen en toekomstige klimaatveranderingen. Vlaamse Milieumaatschappij i.s.m. KU Leuven, VITO en KMI. Aalst.

Calus M. et al. (2010) Wijkers & blijvers in de Vlaamse land- en tuinbouw, Universiteit Gent, Beleidsdomein landbouw en Visserij, Brussel.

Confederatie van de Belgische Bietenplanters (2013-2017) Activiteitenrapporten 2013, 2014, 2015 en 2016, <http://www.cbb.be/index.php/nl/activiteitenrapport-2013>.

Danckaert S. & Vuylsteke A. (2017) Innovatie in de Vlaamse land- en tuinbouw. Resultaten 2017 van het LMN, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Danckaert S., Lenders S. & Oeyen A. (2009) De landbouwactiviteit in Vlaamse gemeenten, proeve van typologie, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Brussel.

Departement Landbouw en Visserij (2007) Analyse van de huidige en toekomstige ruimtebehoefte voor land- en tuinbouw en de toekomstige ruimtelijke ontwikkelingen binnen land- en tuinbouw, Brussel.

Departement Landbouw en Visserij (2014) Nationale strategie voor duurzame operationele programma's, deel I, 2014-2019, Brussel.

Departement Landbouw en visserij (2016) Actieplan Zuivel, Brussel.

Departement Landbouw en Visserij (2016) Varkenstop G30, <https://lv.vlaanderen.be/nl/dier/varkens/varkenstop-g30>.

Departement Landbouw en Visserij (2017) Vlaamse toekomststrategie hardfruitsector, Brussel.

Departement Landbouw en visserij (2018) Rapport publieke bevragingen. Noden van de Vlaamse landbouw, milieu gelinkt aan landbouw en het Vlaamse Platteland, Brussel.

Departement omgeving (2018) Schriftelijk Leefomgevingsonderzoek 4 (SLO-4).

Deuninck J., de Regt E. & Vrints G. (2017) Wat denkt de varkenshouder?, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Dumez L. (2018) Programma voor plattelandsontwikkeling Vlaanderen 2014-2020 (PDPO III), Jaarverslag 2017, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Europese Commissie (2017) EU Agricultural outlook for the agricultural markets and income 2017-2030, Brussel. https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/markets-and-prices/medium-term-outlook/2017/2017-fullrep_en.pdf.

Europese Commissie (2018) Short-term outlook for EU agricultural markets in 2018 and 2019, Brussel. https://ec.europa.eu/agriculture/sites/agriculture/files/markets-and-prices/short-term-outlook/pdf/agri_short_term_outlook_spring-2018_en.pdf.

Europese Commissie (2018) Modernising and simplifying the CAP, Socio-Economic challenges.

Eurostat, <http://epp.eurostat.ec.europa.eu>.

- FAVV (2018) Diergezondheid, <http://www.favv.be/wetenschappelijkcomite/barometer/diergezondheid/resultaten.asp#RA2016>.
- FAVV (2018) Noodslachtingen, <http://www.favv-afscab.be/activiteitenverslag/2016/inspecties/slachtingen/>.
- Fevry D. & Spanoghe P. (2013) Aanpassingen van de indicator druk op het waterleven door gewasbescherming, studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA, MIRA/2013/11, UGent.
- FOD Economie – Statbel (2018) www.statbel.fgov.be.
- Gellynck X. & Vandermeulen V. (2007) Toekomstperspectieven voor de Vlaamse landbouw: Impact op ruimtebehoefte.
- Innovatiecentrum Limburg (2016) X-100: Roadmapping Limburgse groente- en fruitsectoren.
- International Grains Council (2017) Five-year baseline projections of supply and demand for wheat, maize (corn), rice and soyabbeans to 2022/23, International Grains Council, Londen, <http://www.igc.int/en/markets/5yeardownload.aspx?mode=download>.
- International Grains Council (2018) Grains and oilseeds Index (GOI) <http://www.igc.int/en/markets/marketinfo-goi.aspx>.
- KMI (2018) www.kmi.be.
- LEI Wageningen (2009) De agrarische sector in Nederland naar 2020, perspectieven en onzekerheden, Wageningen, Nederland.
- Lenders S. & Deuninck J. (2016) Gebruik van energie, gewasbescherming, water en kunstmest in de Vlaamse landbouw. Resultaten op basis van het Landbouwmonitoringsnetwerk 2007-2014, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Lenders S. & Jaspers K. (2009) Energieverbruik in de Vlaamse landbouwsector 1990-2007, nieuwe methode en resultaten, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Lenders S., D'hooghe J. & Coulier T. (2010) Milieudruk vanuit de landbouw op basis van gegevens van het Landbouwmonitoringsnetwerk 2005-2008, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- OVAM (2018) Bedrijfsafvalstoffen productiejaar 2004-2016.
- Peymen J., Hens M., Gobin A., Uljee I., Van Esch L., Engelen G., Overloop S., Maes F., Gavilan J., Carels K. & Van Gijseghe D. (2009) Landgebruik. In: Dumortier M., De Bruyn L., Hens M., Peymen J., Schneiders A., Van Daele T. & Van Reeth W. (red.) (2009) Natuurverkenning 2030. Natuurrapport Vlaanderen, NARA 2009, Brussel.
- Platteau J., Van Gijseghe D., Van Bogaert T. & Maertens E. (reds.) (2012) Landbouwrapport 2012 (LARA2012), Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Plattelandsklassen (2018) <http://www.plattelandsklassen.be/ons-aanbod/educatieve-hoeves-en-excursies/educatieve-hoeves>.
- Prevent Agri (2018) <https://www.preventagri.vlaanderen.nl/home>.
- Recycling Netwerk Benelux, <https://recyclingnetwerk.org/2018/02/27/zwerfvuil-maakt-koeien-ziek-vlaanderen/>.
- Recytyre (2018) persoonlijke communicatie.
- SUFISA (2017) Executive Summary of the Apple and Pear Farming Case Study, KULeuven.

SUFISA (2017) Executive Summary of the Sugar Beet Case Study, KULeuven

Synagra (2018) <http://synagra.be/General.aspx>.

Van Buggenhout E., Vuylsteke A., Deuninck J. & Van Gijseghe D. (2013) Boer(in) in hoofd, hart en nieren. Onderzoek naar sociale duurzaamheid in de Vlaamse land- en tuinbouw anno 2012, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Van Gossom P., Danckaert S., Spanhove T. & Wils C. (2014) Hoofdstuk 11 - Ecosysteemdienst voedselproductie. (INBO.R.2014.1987588). In Stevens, M. et al. (eds.) (2014) Natuurrapport - Toestand en trend van ecosystemen en ecosysteemdiensten in Vlaanderen. Technisch rapport. Mededelingen van het Instituut voor Natuur- en Bosonderzoek, INBO.M.2014.1988582, Brussel.

Van Huylenbroeck G., Reymen D. et. al. (2007) Toestandsrapport voor verbrede landbouw, Universiteit Gent & IDEA consult

Van Steertegem M. (eindred.) (2013) MIRA Indicatorrapport 2012, Milieurapport Vlaanderen, Vlaamse Milieumaatschappij.

VBT (2012-2017) Jaarverslag 2012, 2013, 2014, 2015, 2016 en 2017, Leuven. <http://www.vbt.eu/documents/jaarverslagen.xml?lang=nl>

VEA (2017a) Energiebalans Vlaanderen 1990-2016, Vlaams Energieagentschap, Brussel.

VEA (2017b) Inventaris hernieuwbare energie in Vlaanderen 2016, Vlaamse Energieagentschap, Brussel.

Vermeyen V. & Platteau J. (2018) Teverkstelling in de land- en tuinbouw (2015/2016), Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Vermeyen V., Van Buggenhout E. & Platteau J. (2018) Hoe gaat het met u? Welzijn in de land- en tuinbouwsector, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Vilt (2017) Imago van de Vlaamse land- en tuinbouw.

Vlaams Ketenplatform Voedselverlies (2017) Voedselreststromen en voedselverliezen: Preventie en valorisatie - Monitoring Vlaanderen 2015, Brussel, www.voedselverlies.be/monitor.

Vlaamse Overheid (2018) Vooruitgangrapport 2016-2017. Vlaams klimaatbeleidsplan 2013-2020. Luik mitigatie, http://www.vlaamseklimaatop.be/sites/default/files/atoms/files/VORA2016-2017_Mitigatie_0.pdf.

VLAM (2017) Thuisverbruik, GfK Belgium in opdracht van VLAM, Brussel.

VLAM (2018) Betere verkoop op boerenmarkten doet omzet korte keten stijgen in 2017, https://www.vlam.be/public/uploads/files/feiten_en_cijfers/bistro/korte_keten_GfK_2017_nieuw.pdf.

VLM (2018) Mestrapport 2017, Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.

VMM (2017) Nutriënten in oppervlaktewater in landbouwgebied, resultaten MAP- meetnet 2016-2017, Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst.

VMM (2018a) Oppervlakte natuur met overschrijding van de kritische last verzuring, <https://www.milieurapport.be/milieuthemas/vermesting-verzuring/verzuring/oppervlakte-natuur-met-overschrijding-van-de-kritische-last-verzuring>.

VMM (2018b) Aandeel doelgroepen en import in de potentieel verzurende depositie, <https://www.milieurapport.be/milieuthemas/vermesting-verzuring/verzuring/aandeel-doelgroepen-en-import-in-de-potentieel-verzurende-depositie>.

VMM (2018c) Verzurende emissie door de landbouw, <https://www.milieurapport.be/sectoren/landbouw/emissies-afval/emissie-van-verzurende-stoffen>.

VMM (2018d) Waterbeschikbaarheid, <https://www.milieurapport.be/milieuthemas/waterkwantiteit/waterverbruik-beschikbaarheid/waterbeschikbaarheid>.

Vzw Boeren op een Kruispunt (2017) <https://www.boerenopeenkruispunt.be/Portals/0/PDF/Jaarverslag%202017.pdf>.

Woestenborghs B. (2015) Met het oog op de markt; ontstaan, evolutie en stopzetting van de melkquota 1984-2015, Leuven, https://www.ilvo.vlaanderen.be/Portals/68/documents/Mediatheek/Brochures/CAG-NET_Melkquota.pdf.

3 UITDAGINGEN VOOR LAND- EN TUINBOUW

ABN AMRO (2016) Verzet tegen voedselverspilling: noodzaak en kansen voor de supermarkt, ABN AMRO, Amsterdam, <https://insights.abnamro.nl/2016/07/voedselverspilling-kans-noodzaak-supermarkt/ABN>

Antea Group, VITO NV & A-Worx (2017) Uitwerken van beleidsinstrumenten voor het verminderen van het ruimtebeslag in de open ruimte, uitgevoerd in opdracht van het Vlaams Planbureau voor Omgeving, Departement Omgeving, Brussel.

Architecture Workroom Brussels & Maat-ontwerpers (2014) Pilotprojecten productief Landschap, Team Vlaamse Bouwmeester, Brussel.

Architecture Workroom Brussels, Boeijenga, & Vereniging Deltametropool (2018) De Lage Landen 2020-2100. Een toekomstverkenning, studie in opdracht van Ministerie van Binnenlandse zaken en Koninkrijksrelaties, Departement Omgeving, College van Rijksadviseurs en Team Vlaamse Bouwmeester, Departement Omgeving, Brussel.

Atelier Romain, ILVO & LDR advocaten (2017) Strategische landbouw in Vlaanderen. Onderzoek naar de bruikbaarheid van het concept 'strategische landbouwgebieden' en naar een toolset om landbouwgebieden te vrijwaren voor de beroepslandbouw. Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Atelier Romain, LDR advocaten, ILVO & Sum Research (2016) Onderzoek naar het instrument 'convenant' voor niet-agrarische activiteiten in voormalige agrarische gebouwen, eindrapport, Ruimte Vlaanderen, Brussel.

Avermaete T., Keulemans W., Claes J., De Tavernier J., Geeraerd A., Govers G., Honnay O., Maertens M., Matthijs E., Matthys C., Relaes J., Segers Y., Van Malcot W. & Vanpaemel G. (2017) Wat met ons voedsel, Metaforum KULeuven, LannooCampus, Leuven.

Bergen D., Vervloet D. & Van Gijsegem D. (2014) Uitdagingen voor de Vlaamse landbouw – Een verkenning van bepalende externe veranderingen, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Bergsma G., Nijenhuis L., Bijleveld M. & Dalm V. (2014) Goed informeren van Vlaamse consumenten over de milieu-impact van voeding. Advies over voedselverlies, AGF en eiwitproducten, CE Delft in opdracht van Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Brussel.

Blonk Consultants (2018) <http://www.blonkconsultants.nl/2018/07/25/eiwittransitie-vlaanderen/>.

- Boesman W. (2016) Het systeem tussen je boterham. Lokale voedselstrategieën: meer dan lokale voeding, *Oikos* 76, pp. 94-105.
- Brouwers J., Peeters B., Van Steertegem M., van Lipzig N., Wouters H., Beullens J., Demuzere M., Willems P., De Ridder K., Maiheu B., De Troch R., Termonia P., Vansteenkiste Th., Craninx M., Maetens W., Defloor W. & Cauwenberghs K. (2015) MIRA Klimaatrapport 2015, over waargenomen en toekomstige klimaatveranderingen. Vlaamse Milieumaatschappij i.s.m. KU Leuven, VITO en KMI, Aalst.
- Coppens J., Stas S., Dolmans E., Meers E., Vlaeminck S.E., Buysse J. & Overloop S. (2013) Begroting van stikstof- en fosforstromen in Vlaanderen, studie uitgevoerd in opdracht van de Vlaamse Milieumaatschappij, MIRA, MIRA/2013/09, UGent.
- D&B (2016) Het duwtje in de juiste richting: hoe de Vlaamse consument begeleiden naar een milieuverantwoord consumptiepatroon – case bedrijfsrestaurant, eindrapport, D&B in opdracht van Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Vlaamse overheid, Brussel.
- D'Hose T., Ruyschaert G. (2017) Mogelijkheden voor koolstofopslag onder gras- en akkerland in Vlaanderen, ILVO, Merelbeke.
- Danckaert S. & Vuylsteke A. (2017) Innovatie in de Vlaamse land- en tuinbouw. Resultaten 2017 van het LMN, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Danckaert S. (2013) Bestemming en gebruik van landbouwgrond. Kwantitatief onderzoek naar landbouwgebruik en planologische landbouwbestemmingen. Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- de Boer S., Bos P. & van der Schans J. (2013) Voedsel verbindt Amsterdam. Ontwikkelopgave voor een duurzame voedselvoorziening van de Metropoolregio Amsterdam, Rabobank, Amsterdam.
- De Campeneere S. (2018) ELK: Werken aan een nieuw evenwicht tussen landbouw en Klimaat. Studiedag 17 april 2018, ILVO Expertisecentrum voor landbouw en klimaat, Melle.
- Departement Landbouw en Visserij (2012) Goed geboerd? Ook het klimaat is u dankbaar!, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Departement Landbouw en Visserij (2015) Vlaams programma voor plattelandsontwikkeling 2014-2020 PDPO III, Vlaamse overheid, Brussel.
- Departement Landbouw en Visserij (2018a) Beleid rond korte keten en lokale voedselstrategieën. Opgevoeren op 04 11, 2018, van www.vlaanderen.be/landbouw: <https://lv.vlaanderen.be/nl/landbouwbeleid/korte-keten/strategisch-plan>.
- Departement Landbouw en Visserij (2018b) Smart Farming: heden en toekomst, Brussel.
- Departement Landbouw en Visserij (2018c) Data in de landbouw, <https://lv.vlaanderen.be/nl/voorlichting-info/publicaties-cijfers/landbouwcijfers/data-de-landbouw>.
- Departement Ruimte Vlaanderen (2016) Ruimtelijke staat van Vlaanderen in indicatoren en trends. Departement Ruimte Vlaanderen, Brussel.
- Departement RWO (2012a) Groenboek. Vlaanderen in 2050: mensenmaat in een metropool? Beleidsplan Ruimte Vlaanderen. Brussel: Departement Ruimte, Wonen en Onroerend Erfgoed.
- Departement RWO (2012b) Bijlage bij het Groenboek 'Trends en uitdagingen', Departement RWO, Brussel.
- Development Initiatives (2017) Global Nutrition Report 2017: Nourishing the SDGs. Development Initiatives, Bristol.
- DG Research and Innovation (2016) European Research & Innovation for Food and Nutrition security, European Commission, DG for Research and Innovation, Bioeconomy Directorate, Brussel.

DG Research and Innovation (2017) Future-Proofing our Food systems through Research and Innovation, European Commission, DG for Research and Innovation, Bioeconomy Directorate, Brussel.

Dienst Klimaatverandering (2013) Scenario's voor een koolstofarm België tegen 2050, http://www.klimaat.be/2050/files/5314/3402/9344/brochure_2050_NL.pdf.

Dumez L. (2017) Programma voor plattelandsontwikkeling Vlaanderen 2014-2020 (PDPO III), Jaarverslag 2016. Brussel: Departement Landbouw en Visserij.

EC FOOD 2030 Independent Expert Group (2018) Recipe for Change An agenda for a climate-smart and sustainable food system for a healthy Europe. Report of the EC FOOD 2030 Independent Expert Group, DG Research and Innovation, Brussels.

Ecorys, LEI Wageningen UR & Aequator (2015) Young farmers' needs in Belgium, Annex I.2 to the Pilot project: Exchange programmes for young farmers, European Commission, Directorate-General for Agriculture and Rural Development, Rotterdam.

EIP-AGRI Focus Group New entrants into farming (2016) New entrants into farming: lessons to foster innovation and entrepreneurship, European Innovation Partnership Agricultural Productivity and Sustainability (EIP-AGRI), European Commission.

Eubelius advocaten CVBA (2014) Onderzoek van het instrument 'contractbenadering' in het kader van het in ontwikkeling zijnde beleidskader 'economische activiteiten in voormalig agrarische gebouwen'. Eindrapport opgesteld in opdracht van het Departement Ruimte Vlaanderen, Brussel.

European Commission (2011) Sustainable food consumption and production in a resource-constrained World. The Third SCAR Foresight Exercise, Publications Office of the European Union, Luxembourg.

European Commission (2017) The Future of Food and Farming - Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions, COM(2017) 713 final, Brussels.

European Commission (2017a) Modernising & simplifying the CAP. Economic challenges facing EU agriculture, background document, DG Agriculture and Rural Development, Brussels.

European Commission (2017b) Modernising & simplifying the CAP. Socio-economic challenges facing agriculture and rural areas, background document, DG Agriculture and Rural Development, Brussels.

European Commission (2017c) Modernising & simplifying the CAP. Climate & Environmental challenges facing agriculture and rural areas, background document, DG Agriculture and Rural Development, Brussels.

European Commission (2017d) EU Agricultural outlook for the agricultural markets and income 2017-2030, DG Agriculture and Rural Development, Brussels.

EUROSTAT (2018) Water exploitation index by type of water source, http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=sdg_06_60&language=en.

EVA (2018) Bijna helft van de Belgen heeft zijn vleesconsumptie het laatste jaar verminderd, <https://www.evavzw.be/nieuws/bijna-helft-van-de-belgen-heeft-zijn-vleesconsumptie-het-laatste-jaar-verminderd>.

FAO (2017) The future of food and agriculture – Trends and challenges, Food and Agriculture Organization of the United Nations, Rome.

FAOSTAT (2018) Emissions intensities, <http://www.fao.org/faostat/en/#data/EI/visualize>.

Fedagrim (2017) Landbouwpact voor een faire en leefbare landbouw in België, Fedagrim, Brussel.

Fischer C. G. & Garnett T. (2016) Plates, pyramids and planets. Developments in national healthy and sustainable dietary guidelines: a state of play assessment, Food and Agriculture Organization (FAO) en Food Climate Research Network (FRCN) – University of Oxford, <http://www.fao.org/3/a-i5640e.pdf>.

Flanders' FOOD (2017) <http://www.flandersfood.com/artikel/2017/12/06/de-tijd-rijp-voor-hybridevlees>.

FOD Economie – Statbel (2018).

FOD ECONOMIE - Statbel (2018b) Kerncijfers landbouw, https://statbel.fgov.be/sites/default/files/files/documents/landbouw/NL_Kerncijfers%20landbouw_2018_web.pdf.

FOD Volksgezondheid, Veiligheid van de Voedselketen en Leefmilieu (2018) Klimaatverandering: Impact op de landbouw en de visserij, <http://www.klimaat.be/nl-be/klimaatverandering/belgie/impacts/impact-op-de-landbouw-en-de-visserij/>.

Garnett T. & Finch J. (2016) What can be done to shift eating patterns in healthier, more sustainable directions? (Foodsource: chapters), Food Climate Research Network, University of Oxford.

Garnett T. & Finch J. (2018) How are food systems, diets, and health connected? (Foodsource: chapters). Food Climate Research Network, University of Oxford.

Garnett T., Mathewson S., Angelides P. & Borthwick F (2015) Policies and actions to shift eating patterns: what works? Food Climate Research Network / Chatham House.

Garnett T., Scarborough P. & Finch J. (2016) What is a healthy sustainable eating pattern? (Foodsource: chapters), Food Climate Research Network, University of Oxford.

Geijer T. (2017) The protein shift: will Europeans change their diet?, ING economics Department, ING, <https://think.ing.com/reports/the-protein-shift-will-europeans-change-their-diet/>

Gondola (2018) De grootste aquaponische stadsboerderij van Europa strijkt neer in Brussel, Brussel.

Groene Kring (2017) Persoonlijke mededeling, Brussel.

Hilkens W. & Bruinsma A. (2016) Wijzer worden van smart farming. Kans waardestijging voor boer en keten, ABN Amro, Amsterdam.

Hubeau M., Coteur I., Mondelaers K. & Marchand F. (2015) Systeembeschrijving van het Vlaams landbouw en voedingssysteem. ILVO Mededeling nr 178, ILVO, Merelbeke.

ILVO (2017) 2018, jaar van de data in landbouw.

ILVO (2018) ILVO onderzoeksfocus in de bio-economie <https://www.ilvo.vlaanderen.be/bio-economie/NL/Projecten/tabid/9556/language/nl-NL/Default.aspx>.

IOF2020 (2017) Internet of Food and Farm 2020, <http://iof2020.eu>.

IPCC (2014) Climate change 2014: Synthesis Report. Contribution of working groups I, II, III to the Fifth assessment report of the Intergovernmental Panel on Climate Change, IPCC, Genève.

IPO (2015) Lokale voedselstrategieën. Advies van het IPO aan de Vlaamse Regering en de Vlaamse provincie- en gemeentebesturen. Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.

Kampers F. W.H. & Fresco L. O. (2017) Food Transitions 2030, Wageningen University & Research.

KMI (2015) Oog voor het klimaat, Koninklijk Meteorologisch Instituut van België, Ukkel.

Kramer G. & Blonk H. (2015) Menu van Morgen. Gezond en duurzaam eten in Nederland: nu en later, Blonk Consultants, Gouda.

- Leguijt M. (2018) Data op het bedrijf en door de keten heen, ABN AMRO, Amsterdam.
- Maertens E., Dumez L. & Van Gijseghe D. (2016) Klimaatmitigatie in landbouw, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Maillard C. (2017) Duurzame voeding: 'Overheid moet investeren in kleinere familiebedrijven', Interview met Olivier De Schutter, Knack.
- Mathijs E., Nevens F. & Vandenbroeck P. (2012) Transitie naar een duurzaam landbouw- en voedingssysteem in Vlaanderen: een systeemanalyse (2012) MIRA – AMS Topicrapport, Vlaamse milieumaatschappij en Departement Landbouw en Visserij, Aalst.
- Menkveld N. (2017) Uitdagende markt voor Food ondernemers, ABN AMRO, <https://insights.abnamro.nl/2017/04/uitdagende-markt-voor-food-ondernemers/>.
- Menkveld N. (2018) Nichemarkt vleesvervangers groeit snel, ABN AMRO, <https://insights.abnamro.nl/2018/04/nichemarkt-vleesvervangers-groeit-snel/>.
- Mertens A. (2017) Organisational challenges for local maize value chains in the biobased economy, Doctoral dissertation, Ghent University, Gent.
- Mooijman R. (2017) Vleesvervangers groeien als kool, De Standaard online http://www.standaard.be/cnt/dmf20171019_03141814.
- Myers S., Zanobetti A., Kloog I., Huybers P., Leakey A., Bloom A., Carlisle E., Dietterich L., Fitzgerald G., Hasegawa T., Holbrook N., Nelson R., Ottman M., Raboy V., Sakai H., Sartor K., Schwartz J., Seneweera S., Tausz M. & Usui Y. (2014) Increasing CO2 threatens human nutrition. In: Nature, 510 (7503):139-142.
- OECD & FAO (2016) OECD-FAO Agricultural Outlook 2016–2025. Paris, OECD Publishing.
- OESO (2016) Sizing up the SDGs: what is the importance of the united nations sustainable development goals for agriculture? OESO bijeenkomst van landbouwministers, 7-8 april 2016, Parijs.
- Olinto P., Beegle K., Sobrado C.E. & Uematsu H. (2013) The State of the poor: Where are the poor, where is extreme poverty harder to end, and what is the current profile of the world's poor? Economic premise, 125, Oktober 2013, World Bank, Washington DC.
- PBL (2013) De macht van het menu. Opgaven en kansen voor duurzaam en gezond voedsel, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.
- Pisman A. (2018) Inleiding Ruimterapport, uitgevoerd in opdracht van het Vlaams Planbureau voor Omgeving, Departement Omgeving, Brussel.
- Platteau J., Van Gijseghe D. & Van Bogaert T. (2010) Landbouwrapport 2010, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Platteau J., Van Gijseghe D., Vuylsteke A. & Van Bogaert T. (reds.) (2016) Voedsel om over na te denken. Landbouw- en Visserijrapport 2016, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Poore J. & Nemecek T. (2018) Reducing food's environmental impacts through producers and consumers, artikel in Science, 360 (6392), 987-992, DOI: 10.1126/science.aag0216.
- Raad voor de leefomgeving en infrastructuur (2018) Duurzaam en Gezond. Samen naar een houdbaar voedselsysteem. Advies maart 2018, Raad voor de leefomgeving en infrastructuur, Den Haag.
- Rabobank (2015) Van intuïtie naar informatie. De invloed van big data op de landbouw, Amsterdam.

- Rijksoverheid (2018) Transitie-agenda circulaire economie: Biomassa & voedsel, <https://www.circulaire-economienederland.nl/transitieagendas/documenten+transitieagendas/handlerdownloadfiles.ashx?id-nv=955241>.
- Roels K, Van Bogaert T. & Platteau J. (2018) Uitdagingen voor landbouw en voedsel: een Internationale en Europese situatieschets, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Roels K., Dumez L., Vuylsteke A. & Van Gijseghe D. (2016) Dagelijkse kost, duurzame kost? Ontwerp van een monitor duurzame voedselkeuzes en nulmeting 2015, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Rood T., Mulwijk H. & Westhoek H. (2016) Voedsel voor de circulaire economie, Planbureau voor de Leefomgeving, Den Haag.
- Ruimte Vlaanderen (2016) Adviesnota Verhandelbare Ontwikkelingsrechten, Ruimte Vlaanderen, Brussel.
- Ruimte Vlaanderen (2017) Witboek Beleidsplan Ruimte Vlaanderen. Ruimte Vlaanderen, Brussel.
- SALV (2017) Verkennende nota - Uitdagingen voor een duurzame toekomst voor de landbouw in Vlaanderen, Strategische Adviesraad voor Landbouw en Visserij, Brussel
- Schauvliege J. (2017) Beleidsbrief Landbouw en Visserij 2017-2018, Brussel.
- Slabbinck H., Vandenbroele J., Van Kerckhove A. & Vermeir I. (2016) Het duwtje in de juiste richting: hoe de Vlaamse consument begeleiden naar een milieuverantwoord consumptiepatroon -case retail, eindrapport, UGent in opdracht van Departement Leefmilieu, Natuur en Energie, Vlaamse overheid, Brussel.
- Steel C. (2011) De hongerige Stad. Hoe voedsel ons leven vormt, NAI uitgevers, Rotterdam.
- Steffen W., Richardson K. Rockström J., Cornell S., Fetzer I., Bennett E., Biggs R., Carpenter S., de Vries W., de Wit C., Folke C., Gerten D., Heinke J., Mace G., Persson L., Ramanathan V., Ray B. & Sörlin S. (2015) Planetary boundaries: Guiding human development on a changing planet, *Science*, 13 Feb 2015: Vol. 347, Issue 6223, DOI: 10.1126/science.1259855.
- Taub D., Miller B. & Allen H. (2008) Effects of elevated CO₂ on the protein concentration of food crops: A meta-analysis. In: *Global Change Biology*, 14 (3), 565–575.
- Team Vlaamse Bouwmeester (2018) Pilotprojecten Productief Landschap. Opgeroepen op 04 10, 2018, van Pilotprojecten Productief Landschap: <https://www.vlaamsbouwmeester.be/nl/subsite/productief-landschap>.
- UNEP (2016) Food Systems and Natural Resources. A Report of the Working Group on Food Systems of the International Resource Panel. Westhoek H, Ingram J., Van Berkum S., Özay L. & Hajer M.
- Van Bogaert T., Janssens R. & Maertens E. (2018) Toepassing van precisielandbouwtechnieken. Een enquête bij LMN-bedrijven, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Van Bogaert T., Van Buggenhout, E., & Van Gijseghe D. (2017) Nieuwe boeren op nieuwe gronden. Op zoek naar een verdienmodel, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Van Buggenhout E., Vuylsteke A. & Van Gijseghe D. (2016) Back to basics? Circulaire economie en landbouw, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.
- Van Dooren C, Douma A, Aiking H, Vellinga P. (2017) Proposing a Novel Index Reflecting Both Climate Impact and Nutritional Impact of Food Products. *Ecological Economics*. 2017;131:389 - 98.
- van Dooren C. (2018) Simultaneous optimisation of the nutritional quality and environmental sustainability of diets, academisch proefschrift ter verkrijging van de graad doctor aan de Vrije Universiteit Amsterdam, Amsterdam.

Van Ombergen M. (2017) Ruimte voor landbouw. Afbakening agrarische structuur, Gent.

Vanhee M, Roels K. & Maertens E. (2018) Monitor duurzame voedselkeuzes 2017, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

Verhoeve A. & Kerselaers E. (2016) Druk op landbouwgronden en –gebouwen. Actuele trends en drijvende krachten. Provincie Antwerpen, Antwerpen.

Vieux F., Soler L.-G., Touazi D & Darmon N. (2013) High nutritional quality is not associated with low greenhouse gas emissions in self-selected diets of French adults. In: The American journal of clinical nutrition, doi:10.3945/ajcn.112.035105.

VILT (2017) <http://www.vilt.be/landbouwgrond-mag-maximaal-30000-euro-per-ha-kosten>.

VILT (2018a) <http://www.vilt.be/ketenoverleg-krijgt-geschillenafdeling-met-voorzitter>.

VILT (2018b) <http://www.vilt.be/landbouw-en-voedingsindustrie-dragen-ketengedachte-uit>.

VILT (2018c) <http://www.vilt.be/plannen-hogan-zullen-consumentenprijzen-verhogen>.

VILT (2018d) <http://www.vilt.be/hogan-beteugelt-misbruik-van-marktmacht-in-voedselketen>.

VILT (2018e) <http://www.vilt.be/afspraken-rond-datagebruik-in-de-landbouw>.

Vlaams Instituut Gezond Leven (2017a) De voedingsdriehoek, <https://www.gezondleven.be/themas/voeding/voedingsdriehoek>.

Vlaams Instituut Gezond Leven (2017b) Onderbouwing inhoudelijke visie voeding en duurzaamheid. Achtergronddocument bij vernieuwde richtlijnen en visuele voorstelling van de voedingsdriehoek, Brussel, online: www.gezondleven.be.

Vlaams Ketenplatform Voedselverlies (2017) Voedselreststromen en voedselverliezen. Monitoring Vlaanderen 2015. http://www.voedselverlies.be/sites/default/files/atoms/files/Monitoring%20Vlaanderen%202015_Voedselreststromen%20en%20voedselverliezen.pdf.

Vlaams Ruraal Netwerk (2015) Studiedag 'De overheid als partner in lokale voedselstrategieën', 23/11/2015, Verslag.

Vlaamse Overheid (2018a) Voortgangsrapport 2016-2017 Vlaams Klimaatbeleidsplan 2013-2020. Luik adaptatie, Vlaamse Overheid, Brussel.

Vlaamse Overheid (2018b) Voortgangsrapport 2016-2017 Vlaams Klimaatbeleidsplan 2013-2020. Luik mitigatie, Vlaamse Overheid, Brussel.

Vlaamse Overheid (2018c) Vlaams klimaatbeleidsplan 2021-2030, Vlaamse Overheid, Brussel.

Vlaamse Regering (2016) Visie 2050, een langetermijnvisie voor Vlaanderen, Vlaamse Regering, Brussel.

Vlaamse Regering (2017) Transitieprioriteit. De sprong maken naar Industrie 4.0. Startnota, Brussel.

Vlaanderen Circulair (2018) Samen werken aan circulaire economie in Vlaanderen, <http://vlaanderen-circulair.be/nl>.

VLAM (2017) Aankoopcriteria verse voeding, iVOX in opdracht van VLAM.

VLAM (2018a) Voedingsaankopen voor thuisverbruik, GfK Belgium in opdracht van VLAM

VLAM (2018b) Betere verkoop op boerenmarkten doet omzet korte keten stijgen in 2017, GfK Belgium in opdracht van VLAM, https://www.vlam.be/public/uploads/files/feiten_en_cijfers/bistro/korte_keten_GfK_2017_nieuw.pdf.

VMM (2014) Megatrends: ingrijpend, maar ook ongrijpbaar? Hoe beïnvloeden ze het milieu in Vlaanderen? MIRA Toekomstverkenning 2014, Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst.

VMM (2017) Milieurapport Vlaanderen MIRA Systeembalans 2017. Milieu-uitdagingen voor het energie-, mobiliteits- en voedingssysteem in Vlaanderen, Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst.

VMM (2018a) Klimaatverandering, <https://www.milieurapport.be/milieuthemas/klimaatverandering>.

VMM (2018b) Seizoensoverlast van troposferisch ozon voor vegetatie, <https://www.milieurapport.be/milieuthemas/luchtkwaliteit/ozon-fotochemische-luchtverontreiniging/seizoensoverlast-troposferisch-ozon-voor-vegetatie>.

Vuylsteke A. & Van Gijsegem D. (2010) Innovatiebeleid en –instrumenten voor de Vlaamse land- en tuinbouw, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

VVSG (2016) Voedseldag. Programma 30/09/2016. Opgeroepen op 04 11, 2018, van VVSG: <http://www.vvsg.be/sites/voedseldag/programma/Pages/default.aspx>.

VVSG (2018) Steunpunt landelijke gemeenten - Aanspreekpunt Lokale Voedselstrategie van start bij VVSG. Opgeroepen op 04 11, 2018, van VVSG - Stad en platteland: <http://www.vvsg.be/stadenplatteland/Pages/steunpunt-landelijke-gemeenten.aspx>.

Wageningen University & Research (2017) Monitor duurzaam voedsel <https://www.agrimatie.nl/ThemaResultaat.aspx?subpubID=2232&themalD=2810&indicatorID=2659>.

West L. (2009) Landbouw 6 F. Grenzen verleggen, www.kuleuven.be/lsue/susfood/landbouw_6f.pdf.

Westhoek H., Ingram J., Van Berkum S., Özay L. & Hajer M. (2016) Food Systems and Natural Resources. A Report of the Working Group on Food Systems of the International Resource Panel, United Nations Environment Programme, Nairobi.

Westhoek H., Rood T., van den Berg M., Janse J., Nijdam D., Reudink M. & Stehfest E. (2011) The Protein Puzzle, The Hague: PBL Netherlands Environmental Assessment Agency.

Wetenschappelijk Instituut Volksgezondheid (2016) Nationale voedselconsumptiepeiling 2014-2015, Brussel.

World Economic Forum (2018) Innovation with a Purpose: The role of technology innovation in accelerating food system transformation, World Economic Forum, System Initiative on shaping the future of food security and agriculture, in collaboration with McKinsey & Company, Genève.

Zwaenepoel E., Danckaert S. & Van Gijsegem D. (2016) Klimaatverandering in de polders. Kiezen voor zoet of zilt?, Departement Landbouw en Visserij, Brussel

Zwaenepoel E., Van Gijsegem D. & Platteau J. (2015) Insecten als voeding en voeder: een stand van zaken, Departement Landbouw en Visserij, Brussel.

4 DEELSECTOREN

BEMEFA (2016) Sojagebruik in België , https://www.bfa.be/BEMEFA_MVDS.aspx.

BEMEFA (2017) Statistisch jaarverslag van de Belgische diervoederindustrie 2016, Brussel.

BEMEFA (2018) MV-soja, www.bfa.be/Download.ashx?ID=134370.

Bodemacademie (2014) <http://www.bodemacademie.nl>.

Departement Landbouw en Visserij (2011) Praktijkgids Water in de land- en tuinbouw.

Departement Landbouw & Visserij & BEMEFA (2016) Tweede Actieplan Alternatieve Eiwitbronnen 2016 - 2020, <https://lv.vlaanderen.be/sites/default/files/tweede-actieplan-alternatieve-eiwitbronnen.pdf>.

Departement Landbouw en Visserij (2018a) Randvoorwaarden-erosiebestrijding, https://lv.vlaanderen.be/sites/default/files/attachments/fiche_randvoorwaarden_-_erosiebestrijding_2018_versie_20180125.pdf.

Departement Landbouw en Visserij (2018b) Overzicht demonstratieprojecten, <https://lv.vlaanderen.be/nl/voorlichting-info/voorlichting/overzicht-demonstratieprojecten>.

Lenders S. & D'hooghe J. (2010) Milieudruk in de landbouw op basis van gegevens van het Landbouwmonitoringsnetwerk 2005-2008, Beleidsdomein Landbouw en Visserij, Brussel.

LNE (2014) Departement Leefmilieu, Natuur en Energie van de Vlaamse overheid, <http://www.lne.be>.

VCM (2017) VCM-Enquête operationele stand van zaken mestverwerking in Vlaanderen 2016, Vlaams Coördinatiecentrum Mestverwerking, Brugge.

VLM (2018) Mestrapport 2017, Vlaamse Landmaatschappij, Brussel.

VMM (2017) Lozingen in de lucht 2000-2016, Vlaamse Milieumaatschappij, Aalst.

VMM (2017) Lozingen in de lucht 2000-2016, Vlaamse milieumaatschappij, Aalst.